

**КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ГЕОГРАФІЇ, ТУРИЗМУ ТА ІСТОРІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ та ПРАВОЗНАВСТВА
МУЗЕЙ ІСТОРІЇ КРИВОРІЗЬКОГО
ПЕДУНІВЕРСИТЕТУ**

**V-ті
Історико-краєзнавчі читання**

***КРИВОРІЗЖЯ:
ПОГЛЯД У МИНУЛЕ...***

18 квітня 2019 року

ТОМ 1

Кривий Ріг — 2019

11. Мельник О.О. Черняхівська культура Історична енциклопедія Криворіжжя. Т.1. Кривий Ріг, 2009. С. 222-223.
12. Отрешко В.М. К проблеме экономического районирования Нижнего Побужья в архаическую эпоху. Ольвийские древности. Сборник научных трудов памяти В.М. Отрешко (1949-1999). К, 2009.
13. Птолемей. Географическое руководство. Вестник древней истории. 1948. № 2. (24). С. 215-521.
14. Пфайльшифтер Георг. Теодорих Великий. СПб, 2017.
15. Щукин М.Б. Готский путь (готы, Рим и черняховская культура). СПб, 2005.

Тарасов А.В.,
кандидат історичних наук, доцент,
Криворізький державний педагогічний університет

ДО ПИТАННЯ ПРО ПЕРЕБУВАННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ АРМІЇ НА ТЕРИТОРІЇ КРИВОРІЖЖЯ (1914- 1918 РР.).

Історія Криворіжжя періоду Першої світової війни взагалі й перебування військовополонених Центральних держав в нашому краї зокрема, й донині залишається однією з недостатньо досліджених проблем у вивченні регіону.

Слід також відзначити, що військовополонені на території всієї Російської імперії впливали на життя місцевого населення. Це стосувалось як соціально-економічних питань, так і суспільно-політичного та повсякденного життя. Дослідження цих аспектів життя Криворіжжя періоду Першої світової війни потребує подальших досліджень. В цій роботі зроблено спробу охарактеризувати чисельність військовополонених на Криворіжжі та зміни що відбувались в житті цієї групи в 1917-1918 рр.

Джерельна база даної розвідки представлена матеріалами різного походження: архівні матеріали доповнюються мемуарною літературою. Так, зокрема наявні спогади Осипа Олексійовича Думіна –

військовополоненого австро-угорської армії що перебував в цей період на території Криворіжжя та працював на руднях Новоросійського товариства. Архівні матеріали представлені статистичними документами (Центральний державний історичний архів України), зверненнями військовополонених до різних інституцій, зокрема від 1917 року до Української Центральної Ради (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України) тощо.

Варто відзначити, що з початком Першої світової війни, ще до початку активних бойових дій, статус «військовополоненого» отримала частина населення Криворіжжя. Так, всі піддані Австро-Угорщини та Німеччини що були військовозобов'язаними мали бути взяті на облік та, відповідно до певних критеріїв, щодо них мали бути вчинені певні обмежувальні заходи. Архівні матеріали дозволяють простежити конкретні кроки щодо цієї категорії з боку російської влади. Такі «військовополонені» часто висилались за межі краю. Наприклад, наприкінці серпня 1914 р. лише з Верхньодніпровського повіту було вислано 122 особи [1, арк. 140-144].

Проте, суттєве зростання чисельності військовополонених що прибували до краю відбувається з початком великих військових операцій.

Особливою характеристикою краю було переважання військовополонених саме австро-угорської армії й до того ж переважно з числа слов'янських народів. Цей факт пояснюється загальним підходом російського уряду до питання військового полону. Так, одним з важливих елементів урядової політики щодо військовополонених стало врахування їх етнічної приналежності. Існувало переконання про наявність «благоннадійних» та «неблагоннадійних» народів. До другої категорії зараховувались в першу чергу німці, австрійці та угорці. Ці народи мали

бути відправлені вглиб території Російської імперії – до Сибіру, Середньої Азії тощо.

Представники слов'янських народів частіше могли потрапляти в європейську частину імперії, зокрема й в українські губернії. Саме тому, серед національностей військовополонених Криворіжжя переважали українці, чехи, словаки, серби.

Одним з важливих аспектів питання військового полону на території Криворіжжя є питання про кількість полонених. Відповідно до статистичних даних Ради З'їзду гірничопромисловців Півдня Росії найбільша кількість полонених на Криворіжжі зафіксована в травні 1916 року (без врахування полонених залучених на підприємствах інших галузей, сільському господарстві та місцевих органах влади). Кількість полонених становила 16 697 осіб що становило 62,1 % від усіх працівників задіяних на видобутку криворізької залізної руди [2, арк.1].

Важливо, що з цього моменту і до серпня 1917 року кількість військовополонених буде постійно переважати кількість місцевих робітників. Наприкінці 1917 року – початку 1918 року починається суттєве зменшення цієї категорії робітників. Це було пов'язано передусім зі зміною правового положення військовополонених. Водночас, припинявся і видобуток залізної руди що скорочувало чисельність і місцевих працівників. Так, відомо, що у травні 1918 р. кількість військовополонених на роботах в Новоросійському товаристві становила 4 особи що становило 2,1 % від загальної кількості робітників цього товариства [2, арк.3].

Слід відзначити, що умови перебування полонених в Російській імперії могли відрізнятися дуже суттєво. Це стосувалося як відмінностей між перебуванням офіцерів та солдатів, умовами праці, так і

географічного розміщення полонених. В цілому, українські губернії через кліматичні умови були більш бажаним місцем для полоненого ніж Сибір, Далекий Схід чи Середня Азія. Водночас, перебування на території Криворіжжя, Донбасу як правило, передбачала важку фізичну працю.

У своїх спогадах Осип Думін вказує, що умови перебування на Криворіжжі військовополонених відрізнялись в залежності від національності. Так, чехи, словаки та серби мали більше привілеїв в порівнянні з іншими полоненими. До українців було ставлення як до німців чи угорців. Зокрема, було заборонено виходити за межі рудника[3, с.117].

Водночас, від початку лютневої революції 1917 року ситуація змінюється на краще. Важливо, що сприяли цьому працівники самого рудника, зокрема інженер Е.К. Фукс[3, с. 117].

Варто відзначити, що правовий статус в 1917 році передбачав пом'якшення по відношенню до поляків, чехів, словаків вже від 30 червня 1917 року, й лише від 5 жовтня 1917 р. для українців.

В цей період особливо погравішали відносини між полоненими різних рудників та з місцевим населення. Власне правилами передбачалась можливість спілкування між таборами, листування, одруження з місцевими жінками тощо.

Так, матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України фіксують навіть прохання про одруження полонених та місцевих жінок. Зокрема, 7 листопада 1917 р. до Української Центральної Ради надійшло прохання від військовополоненого Івана Кушпета що вже два з половиною роки був на роботах при руднику «Суха Балка» АТ Брянських заводів з проханням про одруження на місцевій вдові з дитиною. Вказана особа мотивувала це

тим, що всі родичі також перебувають на території України як біженці з Волині [4, арк.106].

Архівні документи дозволяють простежити також чисельні звернення військовополонених з Криворіжжя щодо зміни їх становища. Військовополонені українці надсилали прохання про переведення їх на інші види робіт. Приводом до таких звернень могли бути заклики Української Центральної Ради щодо культурного, освітнього будівництва. Так наприклад, відомо, що військовополонені які працювали на Тарапаківському руднику мали змогу прочитати статтю «Пекуча справа» в газеті «Нова Рада» (офіційний друкований орган Української партії соціалістів-федералістів). Один з військовополонених згаданого рудника, Петро Мельничук 30 квітня 1917 р. надіслав до Української Центральної Ради листа в якому відзначав: «...багато межі нами жовнірами освідомлених людей селян, учителів, студентів з українських гімназій, є багато інтелігенції з українських легіонів з Галичини, а багато їх тяжко працює в рудниках»[5, арк 38]. Вказана особа закликала Українську Центральну Раду використати науковий, освітній потенціал військовополонених на користь розвитку української справи.

Згадані вище військовополонені з числа добровольчого підрозділу Українських Січових Стрільців залишили в історії Криворіжжя ще одну, доволі знакову сторінку. Фактично, Криворіжжя стало одним з центрів де відбувалось формування одного з найбільш боєздатних підрозділів армії Української Народної Республіки початку 1918 року – Січових Стрільців. Український історик Іван Хома називає три важливі джерела формування цього військового з'єднання: табори офіцерів австро-угорської армії під м. Царициним, військовополонені з Дарницького табору у м. Києві і добровольці з території нашого краю.

3 листопада 1917 року було надіслано Запит від військовополонених Криворіжжя, рудника «Дубова балка» за підписом голови комітету Січового Стрільця Юрія Мочернюка щодо інформації про можливість вступу у «... Вільне козацтво як рівнож і в Українські полки», можливість отримати посвідчення для осіб які виявили таке бажання, переселення в місце для формування підрозділів та питання про можливість створення окремого «Криворожеского рйону»[4, арк. 113].

Наявна архівна база та спогади безпосередніх учасників дозволяють стверджувати про те, що цей процес було фактично завершено до січня 1918 року. Безпосередніми організаторами процесу виступили двоє осіб: військовополонений з Криворіжжя Осип Думін та офіцер з самарського табору полонених Євген Скалій. Слід сказати, що на цьому шляху було чимало перепон: від нестачі транспорту до активної протидії з боку прихильників більшовиків. Деталі самого процесу добре описано в спогадах Осипа Думіна[3].

Початок війни між Українською Центральною Радою та більшовиками вимагав активізації процесу перевезення добровольців до місця формування Січових Стрільців у м. Києві. Осип Думін в своїй статті «Початок Галицького куреню Січових Стрільців» вказує: «Вночі з 10 на 11 січня добровольці зібралися на ст. Вечірній Кут і тихо розмістилася по вагонах... До Києва їхало тепер 263 готових січовиків»[3, с. 120].

Отже, кількість військовополонених на території Криворіжжя протягом Першої світової війни була значною, а з травня 1916 по 1917 р. навіть переважала кількість місцевих робітників рудень Криворіжжя.

Військовополонені стали важливим фактором що впливав на перебіг як економічної ситуації в роки війни, так і суспільно-політичного життя

України періоду українських визвольних змагань 1917-1921 рр. Значне місце в цьому процесі посіли й українські військовополонені австро-угорської армії які працювали на підприємствах Криворіжжя, передусім вояки легіону Українських Січових Стрільців.

З моменту створення Української Центральної Ради та утворення Української Народної Республіки саме ця категорія військовополонених стала одним з головних джерел формування добровольчих підрозділів армії УНР, а Криворіжжя стало одним з трьох ключових місць набору до лав Січових Стрільців.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Центральний державний історичний архів України (далі – ЦДІАК). Ф. 313. Оп. 2. Спр. 3059. Арк. 140-144.
2. ЦДІАК. Ф. 2161. Оп.1. Спр. 255. Арк. 1-3.
3. Крезуб А. Початок Галицького куреню Січових стрільців. *Кур'єр Кривбасу*. 2000. С. 116-120.
4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі - ЦДАВО). Ф. 1105. Оп.1. Спр. 2. Арк. 106-113.
5. ЦДАВО. Ф. 1105. Оп.1. Спр. 66. Арк. 38.

Дояр Л.В.,
кандидат історичних наук, доцент
(м.Київ)

ЗУСТРІЧАЮЧИ СТОЛІТНІЙ ЮВІЛЕЙ ВІД НАДАННЯ КРИВОМУ РОГУ СТАТУСУ МІСТА: МАЛОВІДОМІ ФАКТИ З КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ 1920-х рр.

Кривий Ріг — велике промислове місто України з унікальним гірничо-металургійним комплексом, що являє собою завершений виробничий цикл і включає в себе цілу низку потужних підприємств — шахти, кар'єри, гірничо-збагачувальні комбінати, коксохімічний завод, металургійний комбінат. Уявити наше місто без цих гігантів неможливо, а, між тим, століття тому Кривий Ріг виглядав зовсім інакше — видобуток відкритим способом залізвмісної руди